

עם ישראל שוב בצרה. מדוע? ובמה יושע?

דיון בסבות לפורעניות הבאות על עם ישראל לפי התנ"ך, דברי חז"ל וגדולי ישראל במיוחד הרמב"ם.

(בקריאה ראשונה חשובה הרציפות, לכן אפשר ואף רצוי, להשאיר את העיון במובאות לקריאה חוזרת. אותה מובאה עשויה לחזור יותר מפעם אחת לצורך הדגשת חשיבותה או לאור הבט חדש או משמעות רחבה או עמוקה יותר לאור ההתקדמות בנושא הנידון.)

הקדמה

קרוב לסוף אגרת תחית המתים, כותב רמב"ם על משמעות קורות עמנו להוכחת מציאות הבורא והשגחתו, ראה מובאה(1), ומכיוון שהעברית בפיסקה זו אינה לשון רמב"ם, אלא תרגום דבריו מערבית, וקשה להבינה, לכן אנסה לקרבה לעברית של ימינו:

יוש משמעות רבה לעובדה שעשיית רצון ה' מאפשרת חיים טובים בעולם, והמריית רצונו הורסת אותם. וכבר נזכר בתורה שעובדה זו היא מופת קיים בכל הדורות, רצוני לומר שטוב לעם ישראל בעשותו רצון ה', ורע לו בהמרותו את רצון ה'.

על כך נאמר יהיו בך לאות ולמופת ובוזרעך עד עולם. ומפני זה אמרו חז"ל 'אין מזל לישראל', התכוונו לאמר שהטוב המגיע לעם ישראל או הרע הפוקד אותו, אינם מקריים, אלא תלויים בעשיית רצון ה' או בהמריית רצונו וזה **אות גדול יותר מכל אות'...** ולענין זה עצמו כיוון גם כן באומרו ביחוד האומה:

"אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וכו', ואתכם לקח ה'", רצוני לאמר, שעניניהם אינם נוהגים כעניני שאר אומות העולם, אלא ייחדם בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בהתנהגות תקינה או בהתנהגות נפסדת.

רמב"ם קובע בדבריו אלה, שאין מקריות בקורות עם ישראל אלא שמצב עם ישראל צמוד בדיוק מופתי לעשיית רצון ה' או להמריית רצונו, וכי **'זה אות גדול יותר מכל אות'**.

ורבי יעקב עמדין, בהקדמה לסידור בית יעקב, כתב דברים קרובים מאד לדברי רמב"ם אלה:

ומי העיור שאינו רואה קישור עולם התחתון בעליון הסומך ומעמיד, ועיני השגחתו עליהם תמיד...אנחנו האומה הגולה, שה פזורה, אחרי כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים, ואין אומה בעולם נרדפת כמונו. מה רבים צרינו, מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמידנו, לעקרנו לשרשנו...רבות צררנו גם לא יכלו לנו לאבדנו לכלותנו. כל האומות הקדומות אבד זכרם...ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום...מה יענה פילוסוף חריף? היד המקרה עשתה כל אלה? חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל נסים ונפלאות שעשה הש"י לאבותינו במצרים ובמדבר ובא"י, וכל מה שארך הגלות יותר, נתאמת הנס יותר ונודע תקפו וגבורתו...

ואכן, אם נסקור את דברי ימי עמנו נווכח בקשר המרשים שבין המצב המסרי של העם לבין התנהגותו.

בתורה הוזהרנו פעמים רבות ללכת בדרך ה' ולא לסטות ממנה. והובטח לנו שאם נלך בדרך ה', נזכה בטוב, אולם אם נסטה מדרך ה', ימצאונו צרות רבות כמפורט בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא. בקוראנו את הפרשה השניה של קריאת שמע, חוזרים אנו על הבטחת הטובה אם נשמע למצוות ה' והאזהרה מאובדן, אם נסור מאחרינו:

והיה, אם שמוע תשמעו אל מצוותי, אשר אנוכי מצווה אתכם היום, לאהבה את ה' אלוהיכם, ולעובדו, בכל לבבכם, ובכל נפשכם. ונתתי מטר ארצכם בעיתו, יורה ומלקוש; ואספת דגנך, ותירושך ויצהרך. ונתתי עשב בשדך, לבהמתך; ואכלת, ושבעת. הישמרו לכם, פן יפתה לבבכם; וסרתם, ועבדתם אלוהים אחרים, והשתחוויתם, להם. וחרה אף ה' בכם, ועצר את השמיים ולא יהיה מטר, והאדמה, לא תיתן את יבולה; ואבדתם מהרה, מעל הארץ הטובה, אשר ה', נותן לכם. (דברים יא-יז)

בשירת האזינו מזהיר אותנו ה':

יועתי כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד
בבני ישראל. כי אביאנו אל האדמה...ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלוהים אחרים ועבדום וניאצוני והפר את
בריתי. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפנינו לעד כי לא תשכח מפי זרעו...'
(דברים לא' יט-כא).

יהושע, בפרק כג' פסוקים יד-טז מדגיש, לפני מותו, שהתקיים כל הטוב שהבטיח ה' לישראל, ומזהיר שכך יתקיים
כל הרע אם יסור ישראל מאחרי ה' :

'והנה אנוכי הולך בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים
הטובים אשר דבר ה' אלוהיכם עליכם, הכל באו לכם, לא נפל ממנו דבר אחד. והיה כאשר בא עליכם
כל הדבר הטוב אשר דבר ה' אלוהיכם אליכם, כן יביא ה' עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו
אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם ה' אלוהיכם. בעוברכם את ברית ה' אלוהיכם אשר
צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלוהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף ה' בכם ואבדתם מהרה מעל
הארץ הטובה אשר נתן לכם.'

יש לשים לב שקטע זה בדברי יהושע דומה מאד לפרשה השניה של קריאת שמע, בתוכן ובסגנון.

כארבע מאות שנה אחרי יהושע, בדרך שלמה את כל קהל ישראל לאחר השלמת בית המקדש, מאשר גם הוא
ובבטוי דומה :

'ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר, לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד
משה עבדו.' (מלכים א', ח', נו)

אחרי חורבן בית ראשון, אישר הנביא דניאל שהתקיימו אזהרות התורה והנביאים ואזהרת יהושע בצוואתו
ככתבה :

יוכל ישראל, עברו את תורתך, וסור, לבלתי שמוע בקולך; ותיתך עלינו האלה והשבועה, אשר כתובה
בתורת משה עבד האלוהים--כי חטאנו, לו. ויקם את דברו אשר דיבר עלינו, ועל שופטינו אשר
שפטונו--להביא עלינו, רעה גדולה...

כאשר כתוב בתורת משה, את כל הרעה הזאת באה עלינו; ולא חילינו את פני ה' אלוהינו, לשוב מעוונותינו
ולהשכיל, באמיתך. דניאל (2).

כאלף שנים אחרי מתן תורה וצוואת יהושע, מאשר עזרא, שבעוזבנו את דרך ה' אכן התקיים הדבר הרע,
כאזהרת התורה ויהושע.

יואמרה אלוהי בושתי ונכלמתי להרים אלוהי פני אליך, כי עוונותנו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה
עד לשמים מימי אבותינו אנחנו באשמה גדולה עד היום הזה, ובעוונותינו נתנו אנחנו מלכנו כוהנינו
ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובביזה ובבשת פנים כהיום הזה.' (עזרא, ט', ו-ז)

בפרק ט סוקר נחמיה את דברי ימי עמנו מימי אברהם עד ימיו. בולט, כדברי רמב"ם, ש'הטוב המגיע לעם
ישראל או הרע הפוקד אותו, אינם מקריים, אלא תלויים בעשיית רצון ה' או בהמריית רצונו. ראוי לקרא
בעיון פרק נפלא זה, והרי ליקוט פסוקים ממנו :

אתה הוא, ה' האלוהים, אשר בחרת באברם, והוצאתו מאור כשדים; ושמת שמו, אברהם. ומצאת את
לבבו, נאמן לפניך, וכרות עימו הברית לתת את ארץ הכנעני החיתי האמורי והפריזי והיבוסים והגרגשי,
לתת לזרעו; ותקם, את דבריך, כי צדיק, אתה. ועל הר סיני ירדת, ודבר עימהם משמיים; ותיתן להם
משפטים ישרים ותורות אמת, חוקים ומצוות טובים. ואת שבת קודשך, הודעת להם; ומצוות וחוקים,
ותורה, ציווית להם, ביד משה עבדך. ולחם משמיים נתת להם, לרעבם, ומים מסלע הוצאת להם,
לצמאם; ותאמר להם, לבוא לרשת את הארץ, אשר נשאת את ידך, לתת להם... ותיתן להם ממלכות
ועממים, ותחלקם לפיאה; ויירשו את ארץ סיחון, ואת ארץ מלך חשבון, ואת ארץ, עוג מלך הבשן.
ובניהם הרבית, ככוכבי השמיים; ותביאם, אל הארץ, אשר אמרת לאבותיהם, לבוא לרשת. ויבואו
הבנים, ויירשו את הארץ, ותכנע לפניהם את יושבי הארץ הכנענים, ותיתנם בידם; ואת מלכיהם ואת
עממי הארץ, לעשות בהם כרצונם. וילכדו ערים בצורות, ואדמה שמנה, ויירשו בתים מלאים כל טוב
בורות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל, לרוב; ויאכלו וישבעו וישמינו, ויתעדנו בטובך הגדול. וימרו
וימרדו בך וישליכו את תורתך אחרי גום ואת נביאך הרגו אשר העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות

גדולות. ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמך הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם.

וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד אויביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמך רבות עיתים. ותעד בהם להשיבם אל תורתך, והמה הזידו ולא שמעו למצוותיך ובמשפטיך חטאו בס, אשר יעשה אדם, וחיה בהם; וייתנו כתף סוררת, ועורפם הקשו ולא שמעו... ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו... הנה אנחנו היום, עבדים; והארץ אשר נתת לאבותינו, לאכול את פרייה ואת טובה-הנה אנחנו עבדים, עליה.

בא עלינו 'כל הדבר הטוב', ובסורנו מאחרי ה' בא עלינו גם 'כל הדבר הרע'. קיום כל הטוב וכל הרע בדיקנות מופתית, מבטיח שבשובנו מדרכנו הרעה ישוב ה' וירחמנו. ועל בטחון זה מבוסס הספור הבא התלמוד:

פעם אחת היו (רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא) עולין לירושלים. כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו מקום שכתוב בו (במדבר א) והזר הקרב יומת, ועכשיו שועלים הלכו בו, ולא נבכה! אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב (ישעיהו ח) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו. וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה: באוריה כתיב (מיכה ג): לכן בגללכם ציון שדה תחרש [וגו'] בזכריה כתיב (זכריה ח): עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים. עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו: (תלמוד בבלי מכות דף כד, ב).

והתורה מבטיחתנו שקיום הברכה והקללה, אכן יביאנו להבין שחובתנו לשוב אל ה' ולשמע בקולו, וכך נאמר בהלכות תשובה ז,ה במשנה תורה, בהסתמך על האמור בתורה:

כל הנביאים, כולן ציוו על התשובה; ואין ישראל נגאלין, אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותו, ומיד הן נגאלין, שנאמר: והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה, אשר נתתי לפניך; והשבות, אל לבבך, בכל הגויים, אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה. ושבת עד ה' אלוהיך, ושמעת בקולו, ככול אשר אנוכי מצווך, היום: אתה ובניך, בכל לבבך ובכל נפשך. (דברים ל, א-ב)

ועל סבת הצרות הפוקדות אותנו ומה עלינו לעשות כדי להסירן כתב רמב"ם, בהלכות תעניות א, ב-ג:

ג. ודבר זה, מדרכי התשובה הוא--שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ויידעו הכול שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב "עוונותיכם, הטו אלה" (ירמיהו ה, כה) לכם, וזה הוא שיגורם להסיר הצרה מעליהם.

אבל אם

ג. כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהיא קרי, אוסיף לכם חמת אותו קרי. (3)

יחוס הצרות הבאות על ישראל למקרות, ולא לעוונותינו, הוא הגורם לתוספת צרות ולהחמרתן.

פרק ראשון.

נפתח בעבר הקרוב. יהודי אירופה עברו שואה נוראה, שלא הבחינה בין צדיקים לרשעים (4), ונתקיימו בהם דברי התוכחות שבפרשות 'בחוקותי' ו'כי תבוא', והתראות הנביאים. איננו יודעים על מה האריך ה' אפו לנו היושבים בציון, וליהודי יתר התפוצות שלא נפגעו.

אחרי השואה היו הרבה שאלו איפה היה ה'?! וכיצד נכחדו הישיבות ותלמידיהן? שאלה זו אינה מיוחדת לתקופת השואה. יש יותר קושי להבין את מידת הצדק לגבי היהודים שמסרו נפשם על קידוש ה' למרות שיכלו להציל עצמם בהמרת דתם, כפי שהיה בזמן היונים, הרומים והאינקוויזציה. חנה ושבעת

בניה ועשרת הרוגי מלכות שמסרו נפשם על קיום יהדותם, ודאי לא היו פחות צדיקים מהרבנים ותלמידי הישיבות שנספו בשואה, ולא הועמדו במבחן, כי לא יכלו להציל עצמם גם לו רצו להמיר דתם.

אולם לפי חז"ל, ודוברם הרמב"ם, לא על ה' יש לתמוה, אלא **עלינו לדעת שאין הצרה מקרית, אלא היא תוצאה של רוב נאצותינו** ולכן חובתנו לבחון בכנות את דרכנו כדי לגלות במה חטאנו על מנת לתקן דרכינו ובכך להסיר הצרה מעלינו. אבל אם לא ניחס צרתנו למעשינו הרעים, אלא למקריות, יוסיף עלינו ה' מאותה צרה שנאמר:

ואם בזאת--לא תשמעו, לי; והלכתם עימי, בקרי. והלכתי עימכם, בחמת קרי; וייסרתי אתכם אף אני, שבע על חטאותיכם. (ויקרא כו, כז-כח).

כדי להבין מדוע נגזרה השואה על יהדות אירופה, נתבונן בסבות לצרות וחורבנים קודמים, שדנו בהם חז"ל, כמבואר בתלמוד הירושלמי מסכת יומא ד' עמ' ב:

מצאנו שלא חרבה שילה אלא שהיו מבזים את המועדות ומחללין את הקדשים. מצאנו שלא חרב הבית בראשונה, אלא שהיו עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ושופכין דמים, אבל בשני, מכירין אנו אותם שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות וכל וסת (וסת=הרגל) טובה היתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם. וקשה היא שנאת חנם שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים'.

באשר לגילוי עריות, היו גם בבית שני, וכך נאמר בתלמוד הבבלי סוטה מז, א:

משרבו המנאפים פסקו המים המרים ורבי יוחנן בן זכאי הפסיקן שנאמר (הושע ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגו'.

ובהלכות סוטה ג, יט נפסק בהתאם:

[יט] לפיכך משרבו המנאפין בגלוי בבית שני, ביטלו הסנהדרין את מי המרים, וסמכו על הכתוב בקבלה, "לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, ועל כלותיכם כי תנאפנה" (הושע ד, יד).

כיצד נבין את המאמר 'וקשה היא שנאת חנם שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים'. ברור שאין אדם חייב מיתת בית דין, לא מיתה בידי שמים ולא כרת על שינאת חנם. אלא ששינאת חנם עלולה להביא לשפיכות דמים ובדרך כלל צבור שלוקה בשינאת חנם, יש בו גם שפיכות דמים, גם עבודה זרה וגם גלוי עריות כפי שאכן היה גם בבית שני. וכנראה שחז"ל הדגישו את חומרת שינאת החינם, כי היתה בולטת במיוחד כי לקו בה אפילו אלה:

'שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות וכל וסת (וסת=הרגל) טובה היתה בהן.

בעוד שעבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים היו הרבה פחות בולטים. וראוי לשים לב שהמעשרות: ראשון ללוי, שני לאוכלו בירושלים עם הגר, היתום והאלמנה ומעשר עני שכולו לעניים, נועדו לחנך את האדם לנדיבות ואהבת הזולת. **אם אדם מדקדק במצוות וביחוד במעשרות, ולמרות זאת אוהב את כספו ושונא את רעהו שנאת חנם, מתברר שקיום מצוות צדקה חשובות אלה, לא פעלו עליו, והרי הוא כחולה שהתרופות הטובות ביותר לא פועלות על גורמי מחלתו, ולכן בהכרח ימות.**

בהמשך הדיון יתברר ששנאת חנם, שפיכות דמים ועבודה זרה היו בין הגורמים לצרות וחורבנים אחרים שבאו על עמנו.

על סמך דברי חז"ל על סבות החורבן והצרות שפקדו את עמנו, ובעזרת פרוש דבריהם על ידי רמב"ם, ננסה להבין את סבלנו מאז היותינו לעם. נקדיש עיון מיוחד בסבות לרדיפות יהודי אירופה בימי הביניים ובעיקר לחורבן יהדות אירופה. ננסה, לפי זה, להבין גם את מצבנו המסוכן כיום בגולה וגם במדינתנו, מבחינה רוחנית ולכן גם מבחינה קיומית, ולהסיק מה עלינו לעשות כדי להיושע.

לאחר השואה, היינו כולנו ובמיוחד מנהיגנו, חייבים להבין שעל נאצותינו באה עלינו שואה נוראה זו. מנהיגים בודדים ראו בשואה תוצאה של תנהגות עם ישראל, אך קולם כמעט ולא נשמע. השתיקה של כמעט כל מנהיגי העם לגבי סבות השואה כמוה כיחוס השואה לרשעות הגויים ולמקריות. כך נהגו באסונות שפקדו את העם גם בדורות קודמים ולכן התחוללה עלינו השואה. על הכפלת הרעות אם אין מיחסים אותן לנאצותינו אלא למקריות, כתב רמב"ם באגרתו ליהודי תימן, בסוף פרק ג:

'שבהיותכם מכעיסים יבואו עליכם פורענויות עקב חטאתכם. אם תחשבו שאין באות עליכם אלא דרך מקרה ושאינן סבת הפורענות, רוב נאצותיכם - גם אני אוסיף עליכם מן המקרה ההוא ואכפול אותם עליכם, שכן כתוב בתוכחה ואם תלכו עמי קרי...'

הרוב המכריע של בני עמנו לרבות המנהיגים הרוחניים ראו בשואה מקרה, 'קרי' בלשון התורה, במקום ליחסה לרוב נאצותינו, והיו שיחסוהו 'בצניעותם' לתעלומות דרכי ה'. **לכן לא מצאו מנהיגינו צרך לבחון את התנהגותם ולא שימשו לנו דוגמא לחזרה כנה לעשיית רצונו יתברך באמת ולא הורונו במה חטאנו וכיצד לתקן דרכינו, כדי 'להסיר הצרה' מעלינו.**

לא פלא שעברנו מלחמות קשות, ואפילו איום על עצם קיומנו במלחמת יום כפור, אך גם צרות אלה לא הביאו לחשבון הנפש וחזרה בתשובה כמצופה ממנו, לכן אנו שוב בצרה גדולה לעצם קיומנו.

כדי להבין, מה היו גורמי השואה, נתבונן בדברי חז"ל גם על הזכות שבגללה נגאלו אבותינו ממצרים, לעומת מה שנאמר על סבת גזרת הכליה על היהודים בימי מרדכי ואסתר.

נמצא במדרש רבה :

ג' מדות טובות בידן של ישראל ובזכותן נגאלו ממצרים : שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושגדרו עצמם מן העריות. (במדבר רבה פרשה יג פסקה יט)

פרוש : ששמרו על זהותם הלאומית בשמותם ולשונם ועל יחודם הלאומי בהתרחקם מעריות. ולעומת זאת מפני מה נגזר השמד בימי אחשוורוש? אמרו חז"ל :

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם, אמרו אתם. אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו. אמרו לו אמור אתה. אמר להם מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב (איכה ג) כי לא ענה מלבו. (תלמוד מגילה יב, עמ' א).

הלא ברור שלא נתחייבו אבותינו, בימי אחשוורוש, כליה בגלל שאכלו טרפות בסעודת אחשוורוש או על ששתו יין נסך. על כך אין חיוב מיתה, ואף יש להניח שנמנעו מכך. ובכן מה היה חטאם הגדול שחייבם כליה? שאכלו מסעודתו של עובד כוכבים? סביר להניח שאכלו את שהביאו איתם, אך חכמים אסרו להנות מסעודת עובד כוכבים גם אם היהודי אוכל את אשר הביא עמו :

גוי שעשה משתה לבנו או לבתו, אסור ליהנות מסעודתו ; ואפילו לאכול הישראלי ולשתות משלו שם-- **אסור**, הואיל ובמסיבת הגויים אכלו...**וכל ההרחק הזה-- מפני עבודה זרה הוא**, שנאמר "וקרא לך ואכלת מזבחו. ולקחת מבנותיו לבניך ; וזנו בנותיו אחרי אלוהיהן, והזנו את בניך" (שמות לד, טו-טז). הלכות עבודה זרה ט, טו-טז.

אך גם על כך אין חיוב מיתה! ובכן איך נבין את דברי חז"ל? החיוב היה על שנהנו מסעודת הפריצות של אחשוורוש. אילו לקחו בה חלק כמי שכפאו שד, כדי לא לפגוע בכבוד המלכות, יתכן שלא היה בכך חטא, אך הם נהנו.

הרצון להנות מעריות מכשיר אפילו עבודה זרה, וכך אמרו חז"ל :

'אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא.' (סנהדרין ג,ב)

כידוע, היתה סעודת אחשוורוש סעודת הוללים של שיכרות ונשים. וכך נאמר בתלמוד :

'וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות. אמר להם אחשוורוש **כלי שאני משתמש בו** אינו לא מדי ולא פרסי אלא כשדי רצונכם לראותה? אמרו לו אין (אין = כן) **ובלבד שתהא ערומה**.' (5)

ושתי סרבה להופיע ערומה, לא מצניעותה אלא, כפי שמספרת המסורת, מפני שהיתה לה פריחה מכערת על העור. (יש להניח שאחשוורוש לא איכזב את אורחיו ומצא לושתי מחליפות). ואם מסעודה כזו נהנו, הרי שגם אם לא

אכלו טרפות, את יחודם היהודי אבדו, את אותו יחוד ששמרו אבותינו במצרים, ושגדרו עצמם מן העריות, ובזכות זאת ניצלו.

דיון בסבות האפשריות לשואת יהודי אירופה

מדברי חז"ל על הארועים הנזכרים במגילת אסתר, ניתן ללמוד על הסבות לשואת יהודי אירופה וגם על סבות סיכון קיומנו בארץ, היום. חז"ל אומרים שאבותינו התחייבו כליה על שנהנו מסעודת ההוללים של אחשורוש, למרות אזהרת מרדכי. היה זה אחד הבטויים לאבוד יחודם הלאומי. אבוד היחוד הלאומי מסביר מדוע לא נענו רוב יהודי בבל ומדי, להצהרת כורש ולאפשרות להשתתף בבנין בית שני שהחל בימיהם למרות שהיו שומרי מצוות. נראה שקיום המצוות פסק לפעול עליהם, ולכן, כמו בבית שני, נתחייבו כליה.

כדי לברר מה החטאים שבגללם הביא ה' עלינו השואה, נתבונן במצב היהודי - הרוחני, שהביא למאורעות המסופרים במגילת אסתר. את ההשוואה בין תקופת מרדכי ואסתר לבין תקופת השואה, מבחינה מדינית, לאומית, חברתית ובעיקר מוסרית-יהודית, למדתי ממורי יוסף סגל זצ"ל, איש תם וישר, ירא ה' ואוהבו, מסור לעמו ולארצו.

חג הפורים מובן לרוב בני עמנו כשמחה קלה ואפילו היתולית, אך למעשה המוסר שיש ללמוד מארועי חג הפורים הוא בעל חשיבות נצחית. נאמר בתלמוד הירושלמי, (6), ומובא במשנה תורה:

'כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קימת כחמישה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבע"פ שאינן בטלין לעולם'. (הלכות מגילה ב, כ(6))

מה חשיבות מגילת אסתר יותר מספרי הנביאים ראשונים ואחרונים, והשוואתה, מבחינת הנצחיות, לחמשה חומשי תורה ולתורה שבע"פ?!

את התשובה לכך קבלתי, כאמור, ממורי יוסף סגל זצ"ל, לפני קום המדינה ומאז אני מפיצה, בשמו, בהרצאות ובשיחות. (המובאות מעזרא, נחמיה, מגילת אסתר ומהלכות מגילה במשנה תורה לרמב"ם קבלתי ממורי, כל יתר המובאות: מהתנ"ך, מהתלמודים, ממשנה תורה, ממורה נבוכים ומדברי הראשונים והאחרונים, הוספו, במשך השנים, לחיזוק דבריו) אני תפילה שיתקיים בי 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם'. (בבלי מגילה טו, א)

נתבונן במצב המדיני-לאומי באותה תקופה וביחוד במצב המוסרי של העם. ארועי מגילת אסתר היו בתחילת ימי בית שני. קדמה להם מלחמת עולם בין מעצמות העל של אותו זמן, פרס ובל. (מצרים היתה אז תחת שלטון בבל, ויוון ורומא טרם הגיעו למזרח התיכון). אחר המלחמה נתן כורש מלך פרס את ההצהרה המתירה ליהודים לחזור לארצם ולבנות את בית המקדש:

'כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלוהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה. מי בכם מכל עמו, יהי אלוהיו עמו, ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלוהי ישראל הוא האלוהים אשר בירושלים. ספר עזרא (7)

ואף את כלי בית המקדש החזיר להם (7). כמה מיהודי הגולה נענו לקריאה זו? כארבעים אלף אנשים נשים וטף:

'כל הקהל כאחד ארבע רבוא, אלפים שלוש מאות וששים'. עזרא ב, סד.

והרי הם מפורטים, בפרק ב בעזרא, לפי שמות אבות המשפחה, או מקום מוצאם מארץ ישראל. חלקם לא ידעו כבר את יחוסם, אם כהנים הם או לא, חלק לא ידעו אם יהודים הם, וחלק ידעו כי אינם יהודים. ספר עזרא (8)

חז"ל תארו את העולים עם עזרא לעומת אלה שנמנעו מלעלות:

'לא עלה עזרא מהגולה עד שעשאה כסולת נקיה ועלה'. (תלמוד בבלי, קידושין סט, ב)

במלים אחרות לקח עמו את כל הפסולת. וחז"ל מפרטים שעלו עמו ממזרים ושתוקים (ממזר הוא מי שנולד מגלוי עריות, שתוקי: מי שיודע מי אמו, אך לא מי אביו) אלה באו לבנות בית שני, בעוד שהסולת, העילית הדתית, נשארה בגולה. כמובן שעלו עם עזרא גם קומץ מהסולת.

ומה מצאו העולים בבואם לארץ? את גשם הערבי, את סנבלט החורוני (השומרונג) ואת טוביה העמוני. אלה חברו יחד לרפות את ידי השבים מבנות הבית. הם החלו בעורמה, בקשו, כביכול, לסייע בבנין בית המקדש. (עזרא ד, א-ו) (9) וכשדחה אותם זרובבל, כתבו למלך פרס והעלילו על היהודים שכוונתם למרוד במלך ואם יותר להם להשלים את בנין החומה, לא ישלמו מסים. המלך קבל את דבריהם והורה להפסיק את הבנין. (10)

היהודים כתבו למלך לבדוק בבית הספרים ולוודא שהם פועלים במצות כורש מלך פרס. ואמנם נבדקה טענתם ונמצאה נכונה, וקבלו אשור להמשיך בבניה (11).

כאשר ראו האויבים שגם דרך זו לא פעלה, החלו לתקוף את היהודים.

...ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר **נבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו את המלאכה**... והיה מן היום ההוא חצי נערי עושים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגינים והקשתות והשיריונים... **באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח**. (12)

והיו גם בעיות שבין אדם למקום, כגון חילול שבת בפרהסיה, וכך כותב נחמיה:

'בימים ההמה ראיתי ביהודה **דורכים הגינות בשבת** ומביאים הערמות ועומסים על החמורים ואף יין ענבים ותאנים **וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת**...' (13)

נחמיה נהג לפי האמור במשנה תורה: **כשבאה צרה יש לדעת שמפני חטאינו באה לנו, עלינו לבחון את דרכינו ולתקן את המעוות, וכך אמר:**

'ואריבה עם חורי ירושלים ואומרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת. **הלא כה עשו אבותיכם ויבא אלוהינו עלינו את כל הרעה הזאת**.' **ספר נחמיה (14)**

והיו נישואי תערובת רבים עם האויבים שמסביב, שלא התגיירו והיוו, לא רק סכנה לאומית, אלא גם בטחונית וקיומית. וכך כתוב בספר עזרא ט, א-ב:

'...לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות כתועבותיהם... **כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה**.'

ובאותו ענין כותב גם נחמיה:

גם בימים ההם, ראיתי את היהודים **הושיבו נשים אשדודיות, עמוניות, מואביות**. ובניהם, חצי מדבר אשדודית, **ואינם מכירים, לדבר יהודית**: (15)

עזרא הכריחם לגרש את הנשים הנוכריות.

ועתה, תנו תודה לה' אלוהי אבותיכם--ועשו רצונו; והיבדלו מעמי הארץ, ומן הנשים הנוכריות. (16)

והיו גם בעיות שבין אדם לחברו. העניים לוו כספים מהעשירים, וכשלא יכלו לשלם, נלקחו שדותיהם ובתיהם, והם נכבשו לעבדים. נחמיה הכריח את הנושים לשחררם ולהחזיר להם את רכושם. (17)

כאשר ראו האויבים שלא יוכלו להשבית המלאכה בהפחדות ואף לא בהתקפות גלויות, ניסו טרור אישי נגד נחמיה. שלחו לו, ביד נביאי שקר, איומים שבאים להורגו והציעו לו להחבא במקדש:

'ויאמר ניועד אל בית האלוהים אל תוך ההיכל, ונסגרה דלתות ההיכל--כי באים להורגך, ולילה באים להורגך'. נחמיה (18)

מכל האמור מצטיירת תמונת מצב עגומה: ביהודה קומץ יהודים המנסים לבנותה תוך סכונים בטחוניים, דתיים, לאומיים וחברתיים, אך אין הסולת בגולה נחלצת לעזרת אחיהם בציון, אינם עולים ארצה לחזקם ולחיות במולדת.

כתוצאה מאדישות הגולה נשאר הבית הלאומי השני קטן וחלש. מאות שנים אחר עליית עזרא ונחמיה, אמר ריש לקיש, מגדולי אמוראי ארץ ישראל, לאחד מאמוראי בבל:

'אלוהים (כלומר נשבע אני בשמו), **שונא אני אתכם** (את יהודי הגולה)...

שנאמר: (שיר השירים ח) אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז. **אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות (מעץ), נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.** (תלמוד בבלי, יומא ט, ב).

יהודי ארץ ישראל 'שנאו' את יהודי הגולה על שלא עלו בימי עזרא לתמוך בבנין בית שני, ובגלל המנעותם מלעלות, נשאר היישוב מועט וחלש.

שלא כיהודים במצרים, לא שמרו, יהודי בבל ופרס, על יחודם הלאומי. הם שינו את שמם ולשונם וכנראה גם את לבושם. במגילת אסתר ב, ז כתוב 'הדסה היא אסתר'. השם אסתר אינו יהודי, כנראה נגזר מאיסתר, שם אלילה. גם השם מרדכי (חטף קמץ תחת ה-ידי'), בא משם האליל מורדוך. מרדכי מצווה על אסתר שלא תגיד את עמה ומולדתה. ובשער המלך לא ידעו שמרדכי יהודי, עד אשר הגיד להם זאת (אסתר ג, ד), כי לא ניכר בשמו, בלשונו ובלבושו. ואף זרש אומרת להמן: **'אם מזרע היהודים מורדכי...'** (אסתר ו, יג).

על הסתכלות בנשים נאמר:

והמסתכל בעריות--מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי; והוא אינו יודע **שראיית העיניים עוון גדול**, שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם, ואחרי עיניכם" (במדבר טו, לט). רמב"ם, הלכות תשובה (19).

ומתוך **שנהנו** מסעודת הפריצות של אחשוורוש, סביר שלא גדרו עצמם מעריות, שהרי ראיית העיניים עוון גדול **שהיא גורמת לגופן של עריות**.

מעובדות אלה נלמד שכמאה שנה אחר חורבן בית ראשון, כבר היו סמני התבוללות של היהודים. הם לא ניכרו בשמם ובלשונום כיהודים, ולא נענו לאפשרות לעלות לארץ ולבנותה מחדש. ובעוד אחיהם בארץ סובלים מסכנות לבטחונם, לאומיותם ויהדותם, **נהנו** יהודי הגולה, מסעודת הפריצות של אחשוורוש. היה בכל זה בטוי חמור לאובדן זהותם ויחודם הלאומי. **אז** קם המן להרוג להשמיד ולאבד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשוורוש (אסתר ג, ו). ולא עזרו להם מאמצי ההתבוללות, המן דאג להדגיש **שלמרות פזור היהודים בין העמים, דתיהם שונות מכל עם**, וכך אמר למלך אחשוורוש:

ויאמר המן, למלך אחשוורוש--ישנו **עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים**, בכול מדינות מלכותך; **ודתיהם שונות מכל עם, ואת דתי המלך אינם עושים**, ולמלך אין שווה, להניחם. (אסתר ג, ח).

המסורת מספרת שמרדכי הצליח להחזיר את היהודים בתשובה אמיתית, ובזכותה נצלו.

ומדוע נגזרה השואה על יהדות אירופה?

האם למד עמנו לקח מאסונות העבר, ביחוד ממגילת אסתר? אשר כפי שאמרו חז"ל (ירושלמי ז, א), וכנזכר למעלה, מביא את דבריהם רמב"ם בהלכות מגילה ב, כ:

כל ספרי הנביאים וכל הכתובים, עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר--הרי היא קיימת כחמישה חומשי תורה, וכהלכות של תורה שבעל פה, שאינן בטילין, לעולם. (6)

נראה שלא נלמד הלקח, שהרי גם בתקופתנו היתה השתלשלות הארועים דומה בצורה מרשימה למה שארע בתקופת מרדכי ואסתר.

לפני תקופת מרדכי ואסתר, היתה מלחמת עולם, בקנה המידה של אותו זמן, בין פרס ומדי לבין בבל, שהיו אז מעצמות העל, כי היוונים ורומאים טרם הגיעו לזירת המזרח התיכון, ומצרים היתה כבר תחת שלטון בבל. ואחר מלחמה זו נתן המנצח כורש מלך פרס את הצהרתו שאישר ליהודים לחזור ולבנות את ארצם. כך לפני השואה היתה מלחמת העולם הראשונה, ניתנה הצהרת בלפור המזמינה את היהודים לחזור להתיישב **בשתי גדות הירדן** ולהקים מדינה יהודית. מעט מאד יהודים נענו להזמנת בלפור.

היהודים לא הבינו שמעצם היותם יהודים, מקומם בארצם, ולא בגלות. את זאת הבינו הגויים: בדרכון של יהודי פולני נרשם בסעיף 'סבת ההגירה: **יהודי!** אך, כמו בימי בית שני, לא היתה היענות היהודים הולמת. באירופה ורוסיה ישבו, אז, כשבעה מליון יהודים. לו עלו מתוכם 10%, היה גם עבר הירדן מיושב היום על ידי יהודים. אך **פחות מ-1% מהם** עלו לארץ בעשור שאחרי הצהרת בלפור.

ומי היו העולים? מיעוטם היו שומרי מצוות ורובם כאלה שהיו שומרי מצוות, אך פסקו לשמור נוכח התנהגות רוב הרבנים, אשר התפללו שלוש פעמים ביום 'ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו' ואף הרבו להתאבל על חורבנה, אך לא היו מוכנים לעלות לבנותה ואף התנגדו לעלית אחרים.

גם אחרי הצהרת בלפור, נשאר רוב העם בגולה. אף הם נקראו בשמות זרים: הנס, פריץ, רוברט ודניס. אף רבים מהם נהנו להחשב כבני התרבות המערבית. נכתב אז:

'אנו גרמנים בני דת משה' וכן 'אנו אנגלים בני דת משה' ואפילו 'ברלין היא ירושלים שלנו'. היהודים לקחו חלק חשוב בפיתוח תרבות המערב והצטיינו במדע, בספרות ובאומנות. חלק ניכר מהם שאף להטמע בגויים, אך כבר הבטיח יחזקאל הנביא לעם, עוד לפני ארועי מגילת אסתר:

והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגויים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן. חי אני נאום ה' אלוהים, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוד עליכם. והוצאתי אתכם מן העמים וקיבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם שם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה'. (יחזקאל כ, לב-לד).

ואכן שונאי היהודים בגרמניה טענו שהיהודים מרעילים את תרבות הגרמנים. גם הרוב המכריע של היהדות שומרת המצוות, נמנע מלעלות לארץ, ואף תרץ זאת בצורך לשמור על היהדות כביכול. רוב המכונים 'חרדים' התנגדו בתוקף לעליה ארצה ואף התאנו לאלה שרצו לעלות. לא פלא שהרבה מאנשי העליות הראשונות היו יהודים שהתקוממו נגד רבנים אלה ובעקבות זאת אף פרקו עול מצוות.

בארץ סבלנו ממאורעות 1921, 1929, 1936. בסוף שנות השלושים החליט צ'רצ'יל, שהיה אז שר המושבות, לקרוע את עבר הירדן המזרחי מהארץ שנכללה בהצהרת בלפור, ולתיתו לשושלת ההאשמית. בימי המאורעות תיארנו את מצבנו בסיסמאות שנלקחו מספר נחמיה, למשל:

'באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלת. ויהי לנו הלילה משמר והיום מלאכה'. (נחמיה ד, יא)

כמו בימי עזרא ונחמיה, שהיו בעיות של חלול שבת בפרהסיה ונשואי תערובת. היו גם לפני השואה, בעיות חברתיות בקליטת יהודים מגלויות שונות, במדה רבה בגלל שינאת חנם בין יהודי מזרח אירופה ומערבה, בין אשכנזים וספרדים, אף בין עדות שונות של אשכנזים, בין מתנגדים לחסידים ואפילו בין חסידים לבין עצמם. הגדילו ביחס הפוגע ליהודי תימן שהצטיינו ביהדותם והגינותם שרביהם נמנעו מעשות את התורה קרדום לחפור בו, והתפרנסו כולם מיגיע כפיהם. אך למרות כל הקשיים שבחידוש הישוב בארץ, לא נחלצה הגלות לעזרה.

וכמו בימי בית שני, גם בימינו, כשראו הערבים שאין בכוחם למגרנו בהתקפות פנים אל פנים, ניסו טרור אישי נגד ראשי היישוב, כפי שעשו נגד עזרא. כשגם בכל אלה לא הצליחו, השיגו בדרכים דיפלומטיות את היספר הלבני אשר הפסיק למעשה את עלית היהודים ארצה, כשם שהשיגו אויבינו בזמן עזרא את הפסקת בנין בית המקדש.

למרות שנאת ישראל בגרמניה ובאירופה בכלל, ולמרות הדמיון הרב של תקופתנו לימי עזרא ונחמיה, לא הבחינו רוב הרבנים בסכנה, רק בודדים היו מוכנים לראות את השואה המתקרבת ולהסיק את המסקנות המתחייבות מכך. אלברט אינשטיין עזב את גרמניה עם עלות הנאצים, וניסה, לשוא, להבהיר ליהודים שספרו של היטלר, 'מלחמתי' (Mein Kampf), הנו תוכנית מבצעית. ז'בוטינסקי הגיע לפולניה ב-1938, האיץ ביהודים לעזוב את פולין והזהירם שהיטלר מתכנן להשמידם. אך לא רק שלא שעו לדבריו, עוד רגמוהו בעגבניות רקובות. ז'בוטינסקי נפטר בשברון לב זמן קצר אחר כך.

מה שראו אינשטיין וז'בוטינסקי ראו עוד יהודים ועזבו את גרמניה לאחר עלות הנאצים לשלטון. אך רוב מנהיגי דור השואה התעלמו מן המתרחש לעיניהם. בעיקר מזעזעת התנהגות רוב מנהיגי יהדות התורה. לפחות הם, היו חייבים לשים ליבם לאזהרות התורה והנביאים ולקורות עם ישראל ש'תמיד נקשרות בתיקון עניניהם או בהפסדם', והיו מבינים ששנאת ישראל התהומית לפני השואה, והצרת צעדי היהודים, אינן 'קרי' (הקוף בסגול ופרוש: מקרה בלשון החומש ורמב"ם), אלא כדי להודיענו שמפני חטאינו הורע לנו. ולפי הכלל:

"ראה אדם ייסורין באים עליו, יפשפש במעשיו" תלמוד בבלי ברכות ה, עמ' א וגם מובאה (3).

היו מגלים, על נקלה, שעיוותנו את דרכנו ביהדות, וכי, ביחוד בחוסר יושר בחיים בכלל, ובמשא ומתן בפרט, השנאנו את עצמנו וגרמנו לחילול שם שמיים, כפי שזכר ביחזקאל לו, כ-כד(20):

'ויבוא, אל הגויים אשר באו שם, ויחללו, את שם קודשי--באמור להם, עם ה' אלה, ומארצו, יצאו'.

כלומר התנהגותם הלא הוגנת של היהודים בין העמים הביאה לחילול ה'.

והיו הרבנים וראשי הישיבות, צריכים לפעול נמרצות לחזרה לדרך האמת. ובמקום להתנגד לעליה, היו צריכים לארגן את צאן מרעיתם לצאת מהגולה ולעלות לארץ על מנת להתפרנס ביושר מיגיע כפיהם כמצות התורה. כך היו מצילים את עצמם ואת צאן מרעיתם.

ולמה התעלמו המנהיגים מהאיום הברור, למה התנגדו ראשי הקהילות, ראשי הישיבות וגדולי התורה לעליה ארצה בנחישות כה עזה, שמנעה מהם לראות את השואה הבאה עליהם?

מורי יוסף סגל הדגיש, **שעשו זאת מבקשת נוחות אישית**. שנים לאחר פטירתו אישר דעה זאת, הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, בעל ה'שרידי אש', שהיה ראש בית המדרש לרבנים בברלין וניצול שואה. הוא אמר לי אישית, שלדעתו, התנגדו ראשי הקהילות לעליה ארצה מהסבה שהתנגדו המרגלים לכניסה לארץ בימי משה. **לדעת חז"ל פחדו המרגלים 'שתאבד פרנסתם'**. כלומר, במדבר היו הם ראשי שבטים, אך ידעו שבארץ יהיה שלטון מרכזי והם יאבדו את מעמדם כראשי שבטים; לכן העדיפו שהעם ישאר במדבר. ולעם נוח היה לקבל את דברי עשרת המרגלים שפטרו אותם מהצורך להלחם, מאשר לקבל את דברי יהושע וכלב ודבר ה' ביד משה. והוסיף הרב ויינברג ואמר:

'ואל יעלה על דעתך שהמרגלים היו רשעים, בעוד ראשי הקהילות והישיבות היו צדיקים. לא, המרגלים היו צדיקים, הם היו ראשי שבטי ישראל אשר משה בחר בהם'.
ע"כ דבריו, ובגלל נגיעה אישית, עשרה מתוך שנים עשר סרחו, ואבד דור במדבר.

לא פלא שכעבור ארבעים שנה, נחרד משה כאשר באו אליו בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה, בעלי המקנה הרב, ובקשו לא לעבור את הירדן. משה חשש ששוב, בגלל נגיעה אישית של מיעוט העם, יבולע לכל העם, אך הם והבטיחהו להיות חלוצים לפני העם לכבוש את הארץ(21).

ולא רק את המרגלים בקרו חז"ל על התנהגות שפגעה בעמם, מובאת במדרש רבה השוואה בן משה ליהושע, נאמר למשה:

במדבר לא, ב נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, אחר תאסף אל עמך.

ומיד בצע את הנקמה למרות שידע שאחר זאת יאסף אל עמיו. לעומתו נאמר ביהושע בן נון:

יהושע יא, יח ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה--מלחמה.

ואמרו חז"ל שמשך את סיום המלחמה לכיבוש הארץ כי ידע שלאחר סיומה יגמר תפקידו וימות. יהושע הרי היה תלמידו של משה צדיק ונביא גדול, ועם זאת הייתה הנגיעה האישית מהדרך הנכונה. דוגמאות אלה הן אזהרה לכולנו לבחון אם אין נגיעה אישית שגורמת לנו להתעלם מחובתנו.

נחזור לתקופתנו. המתבוללים רצו להתבולל ולהיות ככל הגויים, כפי שצפה זאת הנביא יחזקאל, ולכן לא רצו לחזור לארצם. ראשי הישיבות והקהילות ורוב גדולי התורה ידעו שעליה ארצה תדלדל את הקהילה, או אף תשים קץ לקיומה, ומאחר שהיו תלויים **במעמדם ובפרנסתם בקהילה**, התנגדו לעליה. וכמו המרגלים שהתנגדו לכניסה לארץ כי חששו ש'תאבד פרנסתם', אך תלו זאת בבקשת טובת העם, כדי להצילם מ'ארץ אוכלת יושביה' ומעם 'אנשי מידות... הנפילים'. כך גם הרבנים וראשי הישיבות באירופה, **השלו את עצמם ואת קהילותיהם** להאמין שהם נוהגים לפי ההלכה: כי 'אין לדחות את הקץ' ויש לחכות למשיח'.

'צידקנות' כזו, הייתה כבר לפני דור השואה, בצפון אפריקה (במערב). ועליהם כתב רמב"ם במאמר קדוש השם פרק ד (עמ' סו ברמב"ם לעם, בהוצאת מוסד הרב קוק):

'אבל אלה **שמפתים עצמם ואומרים שיעמדו במקומם עד שיבא המלך המשיח המערב**, [ואז יהיו] יוצאים והולכים לירושלים - **איני יודע איך יבטל מהם זה השמד!**
אלא עוברים הם ומחטיאים זולתם. ובכמותם אמר הנביא, עליו השלום: וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר: **שלום שלום ואין שלום**' (ירמיה ח. יא).

אמנם היו גדולי תורה באירופה שהמליצו לעלות לארץ ולישבה, אך הם היו מיעוט שקולו כמעט ולא נשמע. וכמו בימי משה, נוח היה לעם לקבל את דעת הרוב, מאשר להחליף לעליה ארצה.

בזמן מרדכי ואסתר, כאשר יהודי הגלות איבדו את יחודם הלאומי ונמנעו מלעלות לארץ לחזק את קומץ היהודים שחי בה בסכנות בטחוניות ולאומיות, קם המן להרוג, להשמיד ולאבד את כל היהודים.

ובדומה לכך גם בימינו, כאשר יהדות הגולה, גם רוב אלה היגיעים בתורה ובמצוות, אלא שדאגו לשמור על מעמדם בגלות, **נמנעו הם ומנעו צאן מרעיתם מעלות לארץ**, בה החל הבית הלאומי השלישי בקשיים בטחוניים ולאומיים, קם היטלר להרוג להשמיד ולאבד את כל היהודים אשר בשליטתו, מנער ועד זקן טף ונשים. אף היטלר לא התחשב בנסיגות היהודים 'להיות ככל הגויים', והדגיש את השוני שבהם מכל עם, גם דור שלישי של נישואי תערובת חפש להשמיד.

לפי העקרון שמצבנו תלוי רק בהתנהגותנו, וכי עקרון זה, כפי שמדגיש רמב"ם, מאומת בעקביות מופתית בהיסטוריה של עם ישראל, אפשר, וצריך היה לצפות שאם לא נעשה תשובה תבוא עלינו שואה. ואכן, מאות שנים קודם לכן, צפו חכמינו שאם לא יעשו ישראל תשובה מרצון, תבוא עליהם שואה: (תלמוד בבלי, סנהדרין צז עמ' ב):

'אם אין עושין תשובה אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושים תשובה ונגאלין'

הדברים נאמרו יותר מחמש מאות שנה אחרי המן, העם הספיק לסבול מגזרות אנטיכוכס וטיטוס וחרב בית המקדש השני ע"י הרומאים. מה ראו חכמינו להרחיק עד המן, שלא הצליח לעשות לנו כל רע? אם נבדוק את דברי ימי עמנו, נמצא שהאשורים, הכשדים, היוונים, הרומיים, נושאי הצלב, האינקויזיציה, חמליניצקי, המוסלמים וה-ק.ג.ב.

לא רצו להשמיד את היהודים בגוף, אלא רצו להטמיעם ביניהם. המן היה הראשון שהעלה תוכנית להרוג להשמיד ולאבד את כל היהודים, בגוף. ומהמן ועד היטלר לא קם כמוהו. מופלא שחז"ל צפו את אופיו של הצורר בדיוק כזה.

כיום יש להמן והיטלר תלמידים נאמנים. במלחמת ששת הימים נמצאו במחנות הצבא המצרי עותקים רבים של תרגום ספרו של היטלר 'מלחמתי' (Mein Kampf), לערבית. אין ספק שערפאת, אסד, וכל היתר שואפים להשלים את אשר התחיל היטלר, ה' יסכל עצתם. חז"ל צפו בדיוקנות מפתיעה את אופיו של הצורר שימיט עלינו את השואה הנוראה, אם לא נשוב ללכת בדרך ה'. כי ידעו שה' הבטיח וקיים את הטוב במלואו וכן יקיים את הרע. הם הבינו את המוסר שנלמד מגזירת השמד בימי המן, ואולי מפני זה קבעו שמגילת אסתר תתקיים לעד, להזכיר לנו את המוסר שיש ללמוד ממנה.

יומי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם'. (6)

כפי שהבאתי בשם הרב יחיאל יעקב ויינברג, שחוה בעצמו את השואה, היה החשש לאובדן 'הפרנסה', (מעמד ראש הישיבה או ראש הקהילה ותלותם הכספית בקהילה) הסבה העיקרית להתנגדות רוב הרבנים וראשי הישיבות לעליה ארצה בכלל, ולפני השואה בפרט. היו רבנים מעטים שרצו בעלית צאן מרעיתם לארץ, אך לא הספיקו לארגנם לכך, ולמרות שהם יכלו להנצל, לא רצו לנטוש את קהילתם ונספו עמה.

ראינו כיצד נגיעה אישית אצל גדולי ישראל הביאה לאובדן דור המדבר ולשואה. עם הנהגה רוחנית, שאינה עוסקת במלאכה ו'דואגת לפרנסתה' מצדקה, וכדי להכשיר זאת מעקמת דברי הלכה ברורים, במקום להנהיג את העם כמתבקש מהמצב, לא פלא שלא צפתה את השואה ולא פעלה להצלת יהודי אירופה. רבנים רבים אף מנעו יהודים מלעלות לארץ ובכך נעשו אחראים למותם. חז"ל הורונו היכן לחפש את האחראים כשצרות רבות באות עלינו:

'תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל. שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל... ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו, לאמור, הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה'. רשעים הן, אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם... ואין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל. תלמוד בבלי, שבת דף קלט, א (22):

אם נבדוק בדייני דור השואה שצרות רבות באו עליו, נמצא שרק בודדים, גדולי נפש, הבינו את חובתם ביניהם כאלה שהספיקו להציל ולהנצל, ואחרים שלא הספיקו לשכנע את קהילתם לצאת בזמן, ולמרות שיכלו הם למלט עצמם, לא עזבו את קהילתם בעת צרה, וניספו אתה, הי"ד.

אולם, למרבה הצער, הרוב המכריע של הרבנים וראשי הישיבות, שעשו את התורה קרדום לחפור בו, נהגו, לדעת ר' יחיאל יעקב ויינברג בעל ה'שרידי אש', כמו המרגלים בימי משה שמנעו את העם מלהכנס ארצה 'כדי שלא תאבד פרנסתם'.

על הרבנים היה להנחות את צאן מרעיתם לעלות לארץ, לבנותה ולהתפרנס בה מיגיע כפיים 'כמנהג חסידים הראשונים' וכך למנוע את אובדנם.

לו עיינו מנהיגנו, בימי הצומות בסיבות שהביאו לקביעת הצומות על ידי חז"ל, ביחוד בתענית אסתר, יכולו למנוע את השואה. ואלה דברי רמב"ם על מטרת הצומות בהלכות תעניות ה,א:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהן, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות, ולפתוח דרכי התשובה; ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים, ומעשי אבותינו שהיה כמעשינו עתה--עד שגרם להם ולנו אותן הצרות: שבזכרון דברים אלו, נשוב להיטיב, שנאמר "והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם" (ויקרא כו, מ).

אך זכרון הדברים לא הביא למסקנות הדרושות ועדיין, כיום, לאחר השואה, מעשינו כמעשי אבותינו שגרם להם וגורם לנו אותן הצרות.

לסיום הפרק הזה מענין לציין שבהלכות מגילה א,ה בהלכה המסבירה את קביעת מועד קריאת המגילה במקומות שונים, מציין רמב"ם שהקביעה נעשתה כדי להזכיר לנו תמיד את זיקת עם ישראל לארצו, ארץ ישראל:

שושן הבירה, אף על פי שלא הייתה מוקפת חומה בימי יהושע--קוראין בחמישה עשר, שבה היה הנס, שנאמר "ונוח בחמישה עשר בוי" (אסתר ט, יח). ולמה תלו הדבר בימי יהושע--כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל שהייתה חרבה באותו הזמן, כדי שיהיו קוראין כבני שושן; ויחשבו כאילו הם כרכין מוקפין, אף על פי שהם עתה חרבין, הואיל והיו מוקפין בימי יהושע, ויהיה זיכרון לארץ ישראל בנס זה.

בפרקים הבאים ידונו גורמים סמויים יותר, אך יסודיים וחשובים יותר להבנת סבות הפורעניות שבאו עלינו, ולהתמדת מצבנו הקשה בארץ כיום. ובהתאם לגורמים תוצענה דרכים לסילוקם ולתיקון דרכנו לפני ה'.

נספחים:

(1) יוזה גם כן תועלת גדולה, רצוני לאמר: היות השמיעה (בקול ה' ועשיית רצונו) מתקנת עניני עולמות (מבטיחה טוב לעושי רצונו), והמרי (המריית רצון ה') מפסידם (מביאה אבדן על עוברי רצונו). וכבר זכר בתורה שהוא מופת מתמיד, רצוני לאמר: תקון הענינים עם העבודה והפסד עם המרי. אמר: 'והיו בך לאות, ולמופת ובזרעך עד עולם' (דברים כח, מו). ומפני זה אמרו אין מזל לישראל, רצו לאמר שתקונם והפסדם אינם לסבה טבעית ולא על מנהג המציאות, אלא נתלה בעבודה ובמרי (בעשיית רצונו או בהמריית רצונו) - וזה אות יותר גדול מכל אות. גדול יותר מכל אות... וזה הענין בעצמו הוא המכוון גם כן באומרו ביחוד האומה: "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וכו', ואתכם לקח ה'", רצוני לאמר, שעניניהם אינם נוהגים מנהג עניני שאר אומות העולם, אבל ייחדם בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בתיקון עניניהם או בהפסדם. (סוף איגרת תחיית המתים בתרגום הרב שילת, הוצאת מעליות)

הקטעים הממוסגרים הוכנסו על ידי כדי להסביר את העברית של ימי הביניים.

(2) דניאל ט, יא-יד

וכל ישראל, עברו את תורתך, וסור, לבלתי שמוע בקולך; ותיתך עלינו האלה והשבועה, אשר כתובה בתורת משה עבד האלוהים--כי חטאנו, לו. ויקם את דברו אשר דיבר עלינו, ועל שופטינו אשר שפטונו--להביא עלינו, רעה גדולה: אשר לא נעשתה, תחת כל השמיים, כאשר נעשתה, בירושלים. כאשר כתוב בתורת משה, את כל הרעה הזאת באה עלינו; ולא חילינו את פני ה' אלוהינו, לשוב מעוונותינו, ולהשכיל, באמיתך. וישקוד ה' על הרעה, ויביאה עלינו: כי צדיק ה' אלוהינו, על כל מעשיו אשר עשה, ולא שמענו, בקולו.

(3) בהלכות תעניות, א, ב-ג:

ב. ודבר זה, מדרכי התשובה הוא--שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ויידעו הכול שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב "עוונותיכם, הטו אלה" (ירמיהו ה, כה) לכם, וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם.

ג. אבל אם לא יזעקו, ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרה נקריית--הרי זו דרך אכזרייות, וגורמת להם להידבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה וצרות אחרות: הוא שכתוב בתורה, "והלכתם עימי, בקרי. והלכתי עימכם, בחמת קרי" (ויקרא כו, כז-כח), כלומר כשאביא עליכם צרה, כדי שתשובו--אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף לכם חמת אותו קרי.

(4) תלמוד בבלי, בבא קמא ס, עמ' ב:

'תאני רב יוסף מאי דכתיב (שמות יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנאמר (יחזקאל כא) והכרתי ממך צדיק ורשע.
בכי רב יוסף כולי האי נמי לאין דומין, אמר ליה אביי **טיבותא הוא לגבייהו דכתיב (ישעיהו נז) כי מפני הרעה נאסף הצדיק'.**

(5) אסתר א, ח:

'והשתיה כדת, אין אונס, כי כן ייסד המלך על כל רב בית לעשות כרצון איש ואיש' ובתלמוד במסכת מגילה יב, ב נאמר:

'ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא אמר רבא יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות. אבל אומות העולם שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות. וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות. אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדיי רצונכם לראותה אמרו לו אין ובלבד שתהא ערומה'.

ושתי סרבה להופיע ערומה, לא מצניעותה אלא, כפי שמספרת המסורת, מפני שהיתה לה פריחה מכערת על העור.

(6) ר' יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשה סיפרי תורה אינן עתידין ליבטל מה טעמא (דברים ה) קול גדול ולא יסף רשב"ל אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל נאמר כאן קול גדול ולא יסף ונאמר להלן (אסתר ט) וזכרם לא יסוף מזרעם. (ירושלמי מגילה דף ז, א פרק א הלכה ה)

'כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קימת כחמישה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבע"פ שאינן בטלין לעולם. ואע"פ שכל זכרון הצרות יבטל שנאמר: ' כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני' (ישעיהו סה, טז), ימי הפורים לא יבטלו שנאמר 'ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם'. משנה תורה הלכות מגילה ב, יט[יח]:

ועיין פרשת 'בחוקותי' (ויקרא כו) ופרשת 'כי תבוא' (ודברים כח), על פרוט הטוב הצפוי לנו אם נשמע אל מצוות ה', והאובדן הצפוי לנו אם, חלילה, נסור מקיום חובותינו כעם ה', התאור מזעזע.

(7) עזרא א, א-ד, ז-ח:

ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר: כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלוהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה. מי בכם מכל עמו, יהי אלוהיו עמו, ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלוהי ישראל הוא האלוהים אשר בירושלים. וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובהבזבז ובברכה עם הנדבה לבתי האלוהים אשר בירושלים... והמלך כורש, הוציא את כלי בית יי, אשר הוציא נבוכדנאצר מירושלים, וייתנם בבית אלוהיו. ויוציאם, כורש מלך פרס, על יד, מתרדת הגזבר; ויספרם לשבצר, הנשיא ליהודה.

(8) עזרא א, סד:

'הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלוש מאות וששים'.

היו ביניהם כהנים אשר :

'...בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו, ויגואלו מן הכהונה. (עזרא, ב, סא),

היו כאלה שלא ידעו אפילו אם יהודים הם :

'...ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם. (שם נט)

והיו כאלה שידעו שהיו אסורים לבוא בקהל :

כל הנתינים (זרע הגבעונים) ובני עבדי שלומה... (שם נח). (1)

רמב"ם קבע שמוצא הנתינים משבעה עממין. במשנה תורה הלכות איסורי ביאה פרק יב הלכות יח [כב] - יט [כד] נאמר :

מי שנתגייר משבעה עממין, אינן אסורין מן התורה לבוא בקהל; והדבר ידוע, שלא נתגייר מהן אלא הגבעונים. ויהושוע גזר עליהם שיהיו אסורין לבוא בקהל, אחד זכרים ואחד נקבות; ולא אסר אותן, אלא בזמן שיש מקדש-- שנאמר "והוטבי עצים ושואבי מים-- לבית אלוהי" (יהושוע ט, כג), תלה הרחקתן במקדש. [כג] והן הנקראין נתינים, לפי שנתנם לעבודת המקדש.

בא דויד וגזר עליהם שלא ייכנסו בקהל לעולם, ואפילו בזמן שאין מקדש; וכן מפורש בעזרא, "ומן הנתינים, שנתן דויד והשרים לעבודת הלוויים" (עזרא ח, כ). הא למדת, שלא תלה אותם במקדש. [כד] ולמה גזר עליהם הוא ובית דינו-- לפי שראה עזות ואכזריות שהייתה בהם, בעת שביקשו שבעת בני שאול בחיר ה' לתלותם, והרגום ולא ריחמו עליהם.

(9) עזרא ד, א-ו :

'וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל לה' אלוהי ישראל. ויגשו... ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלוהיכם... ויאמר להם זרובבל לא לכם ולנו לבנות בית לה' אלוהינו... ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם... וסוברים עליהם יועצים להפר עצתם... ובמלכות אחשוורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים.

(10) עזרא ד, ז הפרק כתוב ארמית, כאן מובא התרגום הנמצא בתנ"ך 'דעת מקרא' :

ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר עמיתיו אל ארתחששתא מלך פרס וכתב באגרת כתוב ארמית. רחום המפקד ושמשי הסופר כתבו אגרת אחת על ירושלים לארתחששתא המלך לאמר: אז רחום המפקד ושמשי הסופר ושאר עמיתיהם, הדיניים, האפרסתיים, הטרפליים, הפרסים, הארכיים, הבבליים, השושניים, הדבים העילמים. ושאר העמים אשר הגלה אסנפר הגדול והושיב אותם בעיר חברון ושאר עבר הנהר - ועתה. זה פתשגן האגרת אשר שלחו אליו, אל ארתחששתא המלך, עבדיך אנשי עבר הנהר - ועתה. ידוע יהיה למלך, שהיהודים אשר עלו ממך אלינו באו לירושלים, (את) העיר המורדת והרעה (הם) בונים, ואת החומות השלימו ואת היסודות יקשרו (יחברו).

ועתה ידוע יהיה למלך, שאם העיר ההיא תבנה והחומות ישלמו - מנדה בלו והלך לא יתנו ולכסא (ואוצר) המלך תזיק (ינזק). ועתה - מאחר שמלח ההיכל אנחנו מולחים, ו(את) ערות (גנות) המלך לא יאה לנו לראות, על כן שלחנו והודענו למלך. אשר יבקר בספר הזכרונות של אבותיך, ותמצא בספר הזכרונות ותדע, כי העיר ההיא (הזאת) עיר מורדת ומזקת למלכים ולמדינות, ומרידות (ומלחמות) עושים בתוכה מימי עולם. על זה העיר ההיא הוחרבה. מודיעים אנחנו למלך, כי אם תבנה העיר ההיא והחומות תושלמנה - כנגד זה חלק בעבר הנהר לא יש (יהיה) לך. דבר שלח המלך אל רחום המפקד ושמשי הסופר ושאר עמיתיהם אשר יושבים בשומרון ושאר עבר הנהר: שלום! ועתה - הנשתון (המכתב) מפורש ונקרא לפני. וממני ניתן צו ובקשו ומצאו שהעיר ההיא (הזאת) מימות עולם על מלכים מתנשאת ומרד (ומרידות) נעשו בה. ומלכים תקיפים (חזקים) היו על ירושלים ושליטים (ומושלים) בכל עבר הנהר, ומנדה בלו והלך ניתן להם. ועתה תנו צו לבטל האנשים ההם והעיר ההיא (הזאת) לא תבנה עד שממני ניתן צו. וזהירים היו מעשות שגגה על זאת. אז, מאשר נקרא פתשגן הנשתון (המכתב) של ארתחששתא המלך לפני רחום ושמשי הסופר ועמיתיהם, הלכו בחפזון לירושלים, אל היהודים ובטלו אותם בזרע וחיל (וכוח). ואז בטלה מלאכת האלהים אשר בירושלים, והיתה בטלה עד שנת שתיים למלכות דריוש מלך פרס.

(11) עזרא פרקים ה-ו, ומובא תרגום הפסוקים ו-יא בפרק ו לפי דעת מקרא :

'עתה, תתני פחת עבר הנהר, שתר בוזני ועמיתיהם הפרסים אשר בעבר הנהר - רחוקים היו משם! עזבו את מלאכת בית האלו-הים הזה (ההוא), פחת (מושל) היהודים ולזקני היהודים (את) בית האלו-הים הזה יבנו על מקומו. וממני ניתן צו למה שתעשו עם זקני היהודים האלה לבנות בית אלו-הים זה (ההוא) ומנכסי המלך של מנדת (מדת) עבר הנהר, מהר (מיד) ההוצאה - תהיה ניתנת לאנשים האלה, אשר לא לבטל. ומה שצריכים (כל צורכם) ובני בקר, ואילים וכבסים לעולות לאלו-הי השמים, חטים, מלח. יין ושמן כמאמר הכוהנים אשר בירושלים להיות ניתן להם יום ביומו, ללא הזנחה, אשר יהיו מ קריבים ניחוחים לאלו-הי השמים ומתפללים לחיי המלך ובניו'.

(12) נחמיה ד, כל הפרק :

ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמונים והאשדודים כי עלתה ארוכה לחומות ירושלים כי החלו הפרוצים להסתם, ויחר להם מאד. ויבקשו כולם יחדו לבוא להלחם בירושלים ולעשות לה תועה... ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו את המלאכה...

ואעמיד את העם למשפחות עם חרבותיהם, רומחיהם וקשתותם... ויהי מן היום ההוא חצי נערי עושים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגינים והקשתות והשיריונים... **באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח'.**

(13) נחמיה יג, טו-יח :

בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים הגיתות בשבת ומביאים הערמות ועומסים על החמורים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת... והצורים ישבו בה מביאים דאג (=דג) וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים.

(14) נחמיה יג, טו-יח :

ואריבה עם חורי ירושלים ואומרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת. הלא כה עשו אבותיכם ויבא אלוהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את יום השבת?'

(15) נחמיה יג, כג :

גם בימים ההם, ראיתי את היהודים הושיבו נשים אשדודיות, עמוניות, מואביות. ובניהם, חצי מדבר אשדודית, ואינם מכירים, לדבר יהודית :
וכלשון, עם ועם. ואריב עימם ואקללם, ואכה מהם אנשים ואמרטם; ואשביעם באלוהים, אם תיתנו בנותיכם לבניהם, ואם תשאו מבנותיהם, לבניכם ולכם.
הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל ובגויים הרבים לא היה מלך כמוהו, ואהוב לאלוהיו היה, וייתנהו אלוהים, מלך על כל ישראל: גם אותו החטיאו, הנשים הנוכריות. ולכם הנשמע, לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת-- למעול, באלוהינו: להושיב, נשים נוכריות. ומבני יודע בן אלישיב הכוהן הגדול, חתן לסנבלט החורוני, ואבריחהו מעליי.

(16) עזרא י, י :

ויקם עזרא הכוהן ויאמר אליהם, אתם מעלתם ותושיבו נשים נוכריות-- להוסיף, על אשמת ישראל. ועתה, תנו תודה לה' אלוהי אבותיכם-- ועשו רצונו; והיבדלו מעמי הארץ, ומן הנשים הנוכריות. ויענו כל הקהל ויאמרו, קול גדול: כן כדברך עלינו, לעשות.

(17) נחמיה ה, א :

ותהי צעקת העם ונשיהם, גדולה-- אל אחיהם, היהודים. ויש אשר אומרים, בנינו ובנותינו אנחנו רבים; ונקחה דגן, ונאכלה ונחיה. ויש אשר אומרים, שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עורבים; ונקחה דגן, ברעב. ויש אשר אומרים, לווינו כסף למידת המלך, שדותינו, וכרמינו.

נחמיה ה, ה-יב :

ועתה, כבשר אחינו בשרנו, כבניהם, בנינו; והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים, ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידנו, ושדותינו וכרמינו, לאחרים. ויימלך ליבי עליי, ואריבה את החורים ואת הסגנים, ואומרה להם, משא איש באחיו אתם נושים; ואתן עליהם, קהילה גדולה. נחמיה ה, ח ואומרה להם, אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגויים כדי בנו, וגם אתם תמכרו את אחיכם, ונמכרו לנו; ויחרישו, ולא מצאו דבר. ואומר--לא טוב הדבר, אשר אתם עושים: הלא ביראת אלוהינו תלכו, מחרפת הגויים אויבינו. וגם אני אחי ונעריי, נושים בהם כסף ודגן; נעזבה נא, את המשא הזה. השיבו נא להם כהיום, שדותיהם כרמיהם זיתיהם--ובתיהם; ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר, אשר אתם נושים בהם. ויאמרו נשיב, ומהם לא נבקש--כן נעשה, כאשר אתה אומר; ואקרא את הכוהנים, ואשביעם לעשות כדבר הזה.

(18) נחמיה ו, ט:

כי כולם, מייראים אותנו לאמור--ירפו ידיהם מן המלאכה, ולא תיעשה; ועתה, חזק את ידיי. ואני באתי, בית שמעיה בן דליה בן מהיטבאל--והוא עצור; ויאמר ניוועד אל בית האלוהים אל תוך ההיכל, ונסגרה דלתות ההיכל--כי באים להורגך, ולילה באים להורגך. ואומרה, האיש כמוני יברח, ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל, וחי; לא אבוא. נחמיה ו, יב ואכירה, והנה לא אלוהים שלחו: כי הנבואה דיבר עליי, וטובייה וסנבלט שכרו.

(19) משנה תורה, הלכות תשובה ד, ד:

'...המסתכל בעריות--מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי, והוא אינו יודע שראיית העיניים עוון גדול, שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם, ואחרי עיניכם" (במדבר טו, לט).

(20) יחזקאל לו, כ-כד:

'ויבוא, אל הגויים אשר באו שם, ויחללו, את שם קודשי--באמור להם, עם ה' אלה, ומארצו יצאו'. ואחמול, על שם קודשי, אשר חיללוהו בית ישראל, בגויים אשר באו שמה. לכן אמור לבתי ישראל, כה אמר אדוניי ה', לא למענכם אני עושה, בית ישראל: כי אם לשם קודשי, אשר חיללתם, בגויים, אשר באתם שם. וקידשתי את שמי הגדול, המחולל בגויים, אשר חיללתם, בתוכם; וידעו הגויים כי אני ה', נאום אדוניי ה', בהיקדשי בכס, לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגויים, וקיבצתי אתכם מכל הארצות; והבאתי אתכם, אל אדמתכם.

פרוש 'בהיקדשי בכס', בהענישי אתכם, אז יראו הגויים שאיני נושא פנים ויקודש שמי, כמו שנאמר בנדב ואביהוא בהקריבם אש זרה ונשרפו חיים:

ויקחו בני אהרון נדב ואביהוא איש מחתתו וייתנו בהן אש וישימו עליה קטורת; ויקריבו לפני יי, אש זרה--אשר לא ציווה אותם. ותצא אש מלפני ה', ותאכל אותם; וימותו, לפני ה'. ויאמר משה אל אהרון, הוא אשר דיבר ה' לאמור בקרובי איקדש, ועל פני כל העם, איכבד; ויידום, אהרון. (ויקרא י, א-ג)

(21) במדבר לב, א-טו:

ומקנה רב, היה לבני ראובן ולבני גד--עצום מאוד; ויראו את ארץ יעזר, ואת ארץ גלעד, והנה המקום, מקום מקנה. ויבואו בני גד, ובני ראובן; ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן, ואל נשיאי העדה לאמור. עטרות ודיבון ויעזר ונמרה, וחשבון ואלעלה, ושבם ונבו, ובעון. הארץ, אשר הכה ה' לפני עדת ישראל--ארץ מקנה היא; ולעבדיך מקנה. ויאמרו, אם מצאנו חן בעיניך--יותר את הארץ הזאת לעבדיך, לאחוזת: אל תעבירונו, את הירדן.

ויאמר משה, לבני גד ולבני ראובן: האחיכם, יבואו למלחמה, ואתם, תשבו פה. ולמה תניאון, את לב בני ישראל--מעבור, אל הארץ, אשר נתן להם, ה'.

כה עשו, אבותיכם, בשולחי אותם מקדש ברנע, לראות את הארץ. ויעלו עד נחל אשכול, ויראו את הארץ, ויניאו את לב בני ישראל--לבלתי בוא אל הארץ, אשר נתן להם ה'. ויחר אף ה' ביום ההוא; ויישבע, לאמור. אם יראו האנשים העולים ממצריים, מבן עשרים שנה ומעלה, את האדמה, אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקוב: כי לא מילאו אחריי. בלתי כלב בן יפונה, הקניזי, ויהושע בן נון: כי מילאו אחרי ה'. ויחר אף ה', בישראל ויניעם במדבר, ארבעים שנה--עד תום, כל הדור העושה הרע, בעיני ה'.

והנה קמתם, תחת אבותיכם--תרבות, אנשים חטאים: לספות עוד, על חרון אף יי--אל ישראל. כי תשובון, מאחרי, ויסף עוד, להניחו במדבר; ושיחתם, לכל העם הזה.

וייגשו אליו ויאמרו, גדרות צאן נבנה למקננו פה, וערים, לטפנו. ואנחנו ניחלץ חושים, לפני בני ישראל, עד אשר אם הביאונום, אל מקומם; וישב טפנו בערי המבצר, מפני יושבי הארץ. לא נשוב אל בתינו--עד התנחל בני ישראל, איש, נחלתו. כי לא נחל איתם, מעבר לירדן והלאה: כי באה נחלתנו אלינו, מעבר הירדן מזרחה. ויאמר אליהם משה, אם תעשון את הדבר הזה: אם תיחלצו לפני יי, למלחמה. ועבר לכם כל חלוץ את הירדן, לפני ה', עד הורישו את אויביו מפניו. ונכבשה הארץ לפני יי, ואחר תשובו--והייתם נקיים מה', ומישראל; והייתה הארץ הזאת לכם, לאחוזת--לפני ה'.

(22) יתניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל. שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל שנאמר (מיכה ה) שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו בונה ציון בדמים וירושלים בעולה ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו, לאמור, הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה'. רשעים הן אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם. לפיכך מביא הקדוש ברוך הוא עליהן שלש פורעניות כנגד שלש עבירות שבידם. שנאמר (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער. ואין הקדוש ברוך הוא משרה שכנתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל שנאמר (ישעיהו א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצך כבתחלה וגו'. (תלמוד בבלי, שבת דף קלט, א):